

Житомирська політехніка	МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА» Система управління якістю відповідає ДСТУ ISO 9001:2015	Ф-21.11- 05.01/275.03.1/М/ОК.4- 2021
	Екземпляр № 1	Арк. __ / 1

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою

Державного університету

«Житомирська політехніка»

протокол від 24червня 2024 р. № 3

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

для самостійної роботи здобувачів вищої освіти

з навчальної дисципліни

«ФІЛОСОФІЯ»

для здобувачів вищої освіти освітнього ступеня «бакалавр»

усіх спеціальностей

Рекомендовано на засіданні
кафедри філософсько-
історичних студій та масових
комунікацій
протокол № 2
від «28» вересня 2023 р.

Розробники: д. філос. н., доцент, завідувач кафедри філософсько-
історичних студій та масових комунікацій Вадим СЛЮСАР;
к.філос.н., доцент, доцент кафедри філософсько-історичних студій та
масових комунікацій Ірина ВІТЮК;
к.філос.н., доцент кафедри філософсько-історичних студій та масових
комунікацій Леся ЗАЙКО

Житомир

2024

Житомирська політехніка	МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА» Система управління якістю відповідає ДСТУ ISO 9001:2015	Ф-21.11- 05.01/275.03.1/М/ОК.4- 2021
	Екземпляр № 1	Арк __/2

ЗМІСТ

Тема 1. Філософія та її місце в системі культури	3
Тема 2. Філософія Давнього Сходу. Антична філософія	4
Тема 3. Філософська думка Середніх віків та Відродження	5
Тема 4. Філософія Нового та Просвітництва. Німецька класична філософія	6
Тема 5. Сучасна світова філософія	7
Тема 6. Філософська думка в Україні	8
Тема 7. Філософське розуміння світу	9
Тема 8. Філософське осмислення людини	9
Тема 9. Свідомість як духовний феномен і предмет філософського аналізу	9
Тема 10. Гносеологія: проблема пізнання та істини	10
Тема 11. Соціальне буття та його специфіка.....	10
Тестові завдання	14
Критерії оцінювання	17
Короткий словник термінів і понять	18

Житомирська політехніка	МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА» Система управління якістю відповідає ДСТУ ISO 9001:2015	Ф-21.11- 05.01/275.03.1/М/ОК.4- 2021
	Екземпляр № 1	Арк __ / 3

Тема 1. Філософія та її місце в системі культури

1. Філософія як тип духовності. Співвідношення філософії з іншими типами духовності.
2. Філософська культура, філософська традиція. Роль особистості у філософії.
3. Соціокультурне призначення філософії.

РЕКОМЕНДОВАНА ТЕМАТИКА НАУКОВИХ РЕФЕРАТИВ

Роль філософії в індивідуальному розвитку особи.

Філософія і наука.

Роль особистості у філософії.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Коли виникає філософія? Що передувало філософському мисленню?
2. Спільне і відмінне в релігії та філософії.
3. Як Ви вважаєте: філософія дає готові істини чи спрямовує думку людини на пошуки нового, нестандартного?
4. Що становить предмет філософії?
5. Назвіть складові філософського знання і дайте коротку їх характеристику.
6. Хто визначав філософію як поезію?

Житомирська політехніка	МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА» Система управління якістю відповідає ДСТУ ISO 9001:2015	Ф-21.11- 05.01/275.03.1/М/ОК.4- 2021
	Екземпляр № 1	Арк __ / 4

Тема 2. Філософія Давнього Сходу. Антична філософія

1. Зародження логіки. Закони формальної логіки.
2. Діалектика в античній філософії.
3. Роль морально-естетичного начала в тлумаченні людського буття.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. На основі яких джерел формувалась стародавня грецька філософія?
2. Чому Фалеса, Анаксимандра, Анаксімена, Геракліта називають філософами природи?
3. Назвіть два осередки виникнення античної грецької філософії.
4. Розкрийте зміст гераклітового поняття «вогонь».
5. Назвіть філософські проблеми, які вирішувались піфагорійською школою.
6. У чому суть апорій Зенона Елейського?
7. Назвіть родоначальників матеріалізму і ідеалізму в філософії.
8. Розкрийте роль Аристотеля в науці і філософії.
9. У чому подібність і відмінність античної грецької і римської філософій?
10. Що стало теоретичною основою для європейської середньовічної філософії?

РЕКОМЕНДОВАНА ТЕМАТИКА НАУКОВИХ РЕФЕРАТІВ

1. Ідеальне суспільство Платона.
2. Основні положення філософії Парменіда.
3. Філософське вчення софістів.

Житомирська політехніка	МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА» Система управління якістю відповідає ДСТУ ISO 9001:2015	Ф-21.11- 05.01/275.03.1/М/ОК.4- 2021
	Екземпляр № 1	Арк __ / 5

Тема 3. Філософська думка Середніх віків та Відродження

1. Проблема особистості у філософії Відродження.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Назвіть основні проблеми, вирішенням яких займалась філософія середньовіччя.
2. Що таке патристика і схоластика? Назвіть етапи схоластики.
3. Хто такі реалісти і номіналісти? Назвіть основних представників реалізму і номіналізму.
4. Чи можна вважати Фому Аквінського реалістом? Що таке томізм?
5. Чому епоху XIV – XVII ст. називають «епохою Відродження»?
6. Які дві тенденції викристалізувались у поглядах мислителів епохи Ренесансу?

РЕКОМЕНДОВАНА ТЕМАТИКА НАУКОВИХ РЕФЕРАТІВ

1. Філософія гностиків.
2. Соціально-історична утопія Томаса Мора.
3. Реформаційна філософія Мартіна Лютера.

Житомирська політехніка	МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА» Система управління якістю відповідає ДСТУ ISO 9001:2015	Ф-21.11- 05.01/275.03.1/М/ОК.4- 2021
	Екземпляр № 1	Арк __ / 6

Тема 4. Філософія Нового та Просвітництва. Німецька класична філософія

1. Раціоналізм (Р. Декарт, Г. Лейбніц, В. Спіноза).

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

2. Що таке емпіризм, сенсуалізм, раціоналізм? Назвіть основних їх представників.
3. Що таке «ідоли» в беконівській теорії пізнання?
4. На які аспекти Ф.Бекон поділив філософське знання?
5. Розкрийте зміст учення Д;.Локка про первинні і вторинні якості.
6. У чому суть «коперниківського перевороту» у філософії, здійсненого І.Кантом?
7. Що таке «речі в собі» і «речі для нас»?
8. Назвіть основні праці І.Канта.
9. В чому сутність кантіанства?
10. Як розумів діяльність Фіхте?
11. Назвіть основні проблеми, які стояли в центрі уваги досліджень Шеллінга?
12. Що таке абсолютна ідея і абсолютний дух у філософії Гегеля?
13. Хто такі старогегельянці і молодогегельянці?
14. Що таке антропологічний принцип? Чому він займає центральне місце в філософії Фейербаха?

РЕКОМЕНДОВАНА ТЕМАТИКА НАУКОВИХ РЕФЕРАТІВ

1. Дж. Локк – засновник концепції лібералізму.
2. Філософські погляди Уріеля Акості.

Житомирська політехніка	МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА» Система управління якістю відповідає ДСТУ ISO 9001:2015	Ф-21.11- 05.01/275.03.1/М/ОК.4- 2021
	Екземпляр № 1	Арк __ / 7

Тема 5. Сучасна світова філософія

1. Релігійна філософія ХХ ст.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Який період в філософії ми умовно називаємо сучасною західноєвропейською філософією?
2. Які є три основні групи напрямів сучасної філософії Заходу?
3. Що таке філософія життя? Назвіть основних її представників.
4. Причини виникнення неотомізму.
5. Хто є автором теорії космічної (християнської) еволюції? Що ви можете сказати про нього як вченого, окрім мислителя в філософській царині?
6. Назвіть основні напрями філософії людини.
7. Назвіть етапи розвитку позитивізму. Дайте коротку характеристику.
8. Що таке прагматизм? Чому суть прагматизму як методу і теорії істини?
9. Що є спільним для основних напрямів сучасної західноєвропейської філософії?

РЕКОМЕНДОВАНА ТЕМАТИКА НАУКОВИХ РЕФЕРАТІВ

1. Вчення К. Маркса про комунізм: сучасне постіндустріальне суспільство.
2. Історіософія О. Шпенглера і сучасна Європа.
3. Християнський еволюціонізм П. Тейяра де Шардена

Житомирська політехніка	МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА» Система управління якістю відповідає ДСТУ ISO 9001:2015	Ф-21.11- 05.01/275.03.1/М/ОК.4- 2021
	Екземпляр № 1	Арк __ / 8

Тема 6. Філософська думка в Україні

1. Філософські ідеї в культурі Київської Русі.
2. Філософія в Києво-Могилянській академії.
3. Філософія Гр. Сковороди.
4. "Філософія серця" П. Юркевича.
5. Сучасний стан філософської думки в Україні.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Які ідейні джерела слугували формуванню української філософії в умовах Княжої доби?
2. Значення братських шкіл для розвитку духовного життя в Україні.
3. Місце Києво-Могилянської академії у розвитку філософії України та Східної Європи.
4. Суть «філософії серця» та «сродної праці» в філософії ГС.Сковороди.
5. Назвіть найбільш відомих вам філософів XVIII та початку XIX століття і дайте коротку характеристику їх поглядів.
6. Розкрийте зміст розуміння «серця» в філософії П.Юркевича. Чому відмінність цього розуміння від скovorодинського?
7. Національна ідея в поглядах кириломефодіївців.
8. Зв'язок мислення і мови в розумінні О.О.Потебні.
9. Місце М.П.Драгоманова в філософії України другої половини XIX ст.
10. Чому раціоналізм і «економізм» західноєвропейської філософії знаходить свій ґрунт в Україні кінця XIX століття?
11. Які філософські проблеми стоять в центрі уваги сучасної української філософії?
12. Назвіть основні риси української філософії.

Житомирська політехніка	МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА» Система управління якістю відповідає ДСТУ ISO 9001:2015	Ф-21.11- 05.01/275.03.1/М/ОК.4- 2021
	Екземпляр № 1	Арк. __ / 9

Тема 7. Філософське розуміння світу

1. Риси і особливості синергетики як сучасної концепції розвитку.
2. Людиновимірність простору і часу.

РЕКОМЕНДОВАНА ТЕМАТИКА НАУКОВИХ РЕФЕРАТІВ

1. Проблематичність людського буття: доля і напередвизначеність.
2. Філософсько-світоглядне підґрунтя концепції «Великого вибуху».
3. Сучасні природничо-наукові теорії простору і часу та їх філософську значення.

Тема 8. Філософське осмислення людини

1. Єдність і багатоманітність людського буття та проблема його достатності.
2. Сутність відчуження, форми його вияву та шляхи подолання.
3. Пошук сенсу людського життя.

РЕКОМЕНДОВАНА ТЕМАТИКА НАУКОВИХ РЕФЕРАТІВ

1. Проблема виникнення людини: сучасне бачення.
2. Філософія як самоусвідомлення людини.
3. Поняття особи та особистості. Роль особи в історії.
4. Учення Чарльза Дарвіна про природу людини.

Тема 9. Свідомість як духовний феномен і предмет філософського аналізу

1. Свідомість та самосвідомість. Сутність, рівні та форми самосвідомості.
2. Індивідуальні та колективні форми самосвідомості.
3. Специфіка національної самосвідомості.

РЕКОМЕНДОВАНА ТЕМАТИКА НАУКОВИХ РЕФЕРАТІВ

Житомирська політехніка	МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА» Система управління якістю відповідає ДСТУ ISO 9001:2015	Ф-21.11- 05.01/275.03.1/М/ОК.4- 2021
	Екземпляр № 1	Арк __ / 10

1. Уявлення сучасної науки і релігії про походження свідомості.
2. Зігмунд Фрейд про несвідому природу снів,
3. Карл Густав Юнг про роль архетипів і про колективне несвідоме.

Тема 10. Гносеологія: проблема пізнання та істини

1. Суперечність і процесуальність буття світу і людини.
2. Причинні та телеологічні зв'язки.
3. Циклічність та поступовість в розвитку.
4. Прогрес і регрес.

РЕКОМЕНДОВАНА ТЕМАТИКА НАУКОВИХ РЕФЕРАТІВ

1. Роль інтуїції в природничо-науковому пізнанні.
2. Основні принципи сучасної наукової гносеології.
3. Діалектика істини і оман в сучасній філософії.
4. Особливості сучасного природничо-наукового пізнання.
5. Поняття методу пізнання та його значення у науковому пізнанні.
6. Основні проблеми сучасної природничо-наукової методології науки.

Тема 11. Соціальне буття та його специфіка. Філософія історії

1. Техніка як соціокультурний феномен.
2. Науково-технічний прогрес: сутність, наслідки, перспективи.
3. Технократизм і проблеми гуманізації техніки.

РЕКОМЕНДОВАНА ТЕМАТИКА НАУКОВИХ РЕФЕРАТІВ

1. Філософський аспект постейнштейнівських космофізичних теорій.

Житомирська політехніка	МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА» Система управління якістю відповідає ДСТУ ISO 9001:2015	Ф-21.11- 05.01/275.03.1/М/ОК.4- 2021
	Екземпляр № 1	Арк __ / 11

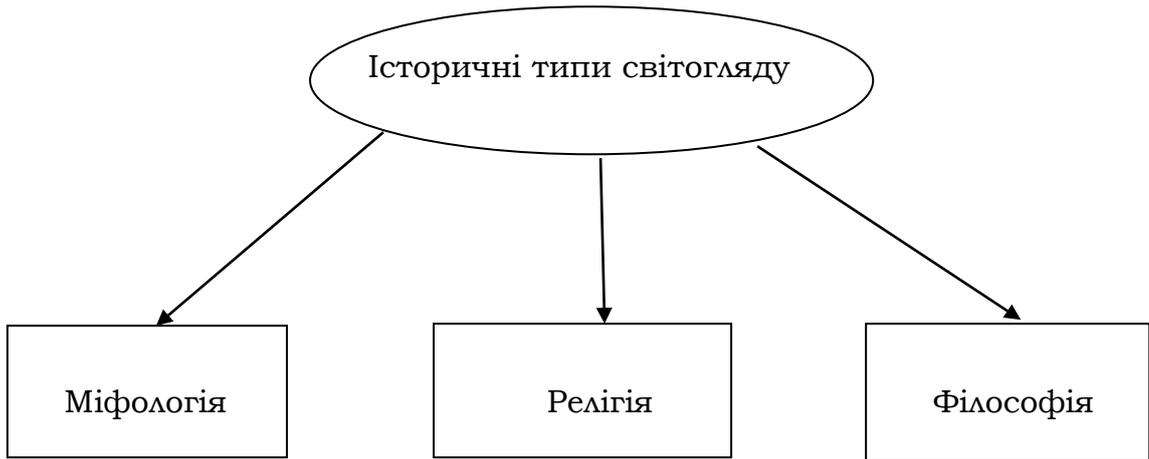
ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВОГО РЕФЕРАТУ

1. Матеріали проведеного дослідження оформлюються на стандартних аркушах паперу формату А4.
2. Обсяг реферату не більше 0,5 д. а. (1 д. а. складає 40 000 знаків з пробстами тексту, набраного комп'ютерним друком, або 12 сторінок рукописного тексту із 30 рядками на кожній сторінці).
3. Поля сторінки тексту мають бути: ліве - 30 мм, праве - 15 мм, верхнє і нижнє - 20 мм.
4. Титульна сторінка реферату оформлюється за зразком, наведеним нижче.
5. Реферат складається зі змісту, вступу, основної частини, висновків та списку використаних джерел і літератури. У вступі автор зазначає актуальність обраної теми, предмет (і об'єкт) дослідження та завдання, які має вирішити. У висновках дається відповідь на поставлені завдання.
6. Плагіат забороняється. Посилання на джерела, що використанні, у том числі електронні є обов'язковим.

Житомирська політехніка	МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА» Система управління якістю відповідає ДСТУ ISO 9001:2015	Ф-21.11- 05.01/275.03.1/М/ОК.4- 2021
	Екземпляр № 1	Арк __ / 12

школи і системи, які <i>не визнають</i> авторитет вед як джерела істинного знання, (неортодоксальні, настика)	школи і системи, які <i>визнають</i> авторитет вед як джерела істинного знання, (ортодоксальні, астика)		
	школи і системи, які ґрунтуються на текстах вед		школи і системи, які ґрунтуються на незалежній основі
	школи і системи, у центрі аналізу яких ритуальна частина вед	школи і системи, у центрі аналізу яких спекулятивна частина вед	
лоаята-чарвака буддизм джайнізм	міманса	веданта	санкх'я ньяя вайшешика йога

Рис. 1. Школи і системи

Рівнева структура світогляду

Рис. 2. Історичні типи світогляду

Житомирська політехніка	МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА» Система управління якістю відповідає ДСТУ ISO 9001:2015	Ф-21.11- 05.01/275.03.1/М/ОК.4- 2021
	Екземпляр № 1	Арк __ / 14

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

№ п/п	Текст завдання	Варіанти відповідей
1.	У філософії даосизму вихідне поняття «дао» позначає:	А. основу всього суцього Б. все назване В. закон людської долі Г. загальний універсальний закон світобудови Д. найперший, невимовний початок буття
2.	Як Платон охарактеризував оточуючий нас світ?	А. Світ абсолютних ідей Б. Світ речей В. Світ реалій Г. Світ відчуттів Д. Світ неабсолютних ідей
3.	Ідея атомістичної будови речовини, висунута Демокритом, базувалась на:	А. тезі про те, що речовина не може зникати безслідно і не може виникати із нічого Б. вченні про те, що в основі всіх процесів дійсності лежить взаємне перетворення світових стихій В. на геометричній концепції світових елементів, розробленій Платоном Г. тезах олеатів про те, що буття єдине та неподільне Д. експериментальних підтвердженнях хімічної неподільності атома
4.	Проект "ідеальної держави" був розроблений в античній традиції:	А. Плотінім Б. Гераклітом В. Сократом Г. Платоном

Житомирська політехніка	МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА» Система управління якістю відповідає ДСТУ ISO 9001:2015	Ф-21.11- 05.01/275.03.1/М/ОК.4- 2021
	Екземпляр № 1	Арк __ / 15

		Д. Аристотелем
5.	Хто вважав першопочатком повітря:	А. Г. Сковорода Б. І. Кант В. Геракліт Г. Анаксимен Д. К. Маркс
6.	Думка про те, що тіло є в'язницею душі належить:	А. Платону Б. Сократу В. Геракліту Г. Арістотелю Д. Плотіну
7.	Новаторство Арістотеля полягало в тому, що він розробив:	А. ідею гілеморфізму в питанні про будову всіх речей Б. вчення про чотири причини всього суцього В. ідею катарсису – очищення шляхом естетичного переживання Г. науку про закони та форми правильного мислення – логіку Д. вчення про душу
8.	Засновником буддизму був:	А. С. Гаутама Б. Лао-цзи В. Крішна Г. Конфуцій Д. Парменід
9	У чий концепції центральне місце посідає поняття «ЛОГОС»:	А. Геракліт Б. Платон В. Арістотель Г. Фалес Д. Піфагор
10	В якому із напрямків східної філософії стверджується, що буття – це страждання?	А. Ведична філософія Б. Конфуціанство В. Джайнізм Г. Буддизм

Житомирська політехніка	МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА» Система управління якістю відповідає ДСТУ ISO 9001:2015	Ф-21.11- 05.01/275.03.1/М/ОК.4- 2021
	Екземпляр № 1	Арк __ / 16

		Д. Даосизм
11	Згідно з емпіризмом джерелом пізнання і критерієм істини є:	А. досвід Б. Бог В. розум Г. ноумен Д. феномен
12	Філософська категорія, яка позначає реальність, що існує об'єктивно, поза і незалежно від свідомості людини:	А. Буття Б. Метафізика В. Ідея Г. Матерія Д. Свідомість
13	Яку особливість дійсності відображає закон переходу кількісних змін в якісні?	А. Особливості суперечності Б. Спадкові особливості людського організму В. Немає правильної відповіді Г. Всі відповіді правильні Д. Всі предмети, процеси і явища набувають визначеності через взаємодію, суперечливість.
14	Діалектичний метод пізнання, як утримання єдності суперечностей, зокрема, між об'єктом і суб'єктом пізнання, розробив:	А. Ф. Шеллінг Б. Л. Фейєрбах В. І. Кант Г. Й. Фіхте Д. Г. Гегель

Житомирська політехніка	МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА» Система управління якістю відповідає ДСТУ ISO 9001:2015	Ф-21.11- 05.01/275.03.1/М/ОК.4- 2021
	Екземпляр № 1	Арк __ / 17

Критерії оцінювання творчих завдань (письмових) – К1:

Критерій	Бали
Завдання відповідає заявленому обсягу	10
Стилістика (відповідність науковому стилю)	5
Орфографія (відсутність помилок)	5
Аргументованість проголошених тез	25
Логічність побудови тексту	15
Зміст відображає заявлену тему	20
Наукова новизна	20
Усього	100

Критерії оцінювання публічного захисту творчих завдань – К2:

Критерій	Бали
Тривалість виступу (відповідність регламенту)	10
Наявний візуальний супровід	5
Чіткість, виразність висловлювань під час виступу	5
Аргументованість відповідей під час обговорення	25
Логічність побудови відповідей під час обговорення	15
За змістом відповідь розкриває авторську позицію щодо поставленого питання (відсутність «відходу від теми») під час обговорення	25
Лапідарність (чітко, ясно, виразно, не «лити воду») під час обговорення	15
Усього	100

Загальна оцінка: $(K1+K2)/2$

Житомирська політехніка	МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА» Система управління якістю відповідає ДСТУ ISO 9001:2015	Ф-21.11- 05.01/275.03.1/М/ОК.4- 2021
	Екземпляр № 1	Арк __ / 18

Короткий словник термінів і понять

Джерело: Абдула А. І., Козаченко Н. П., Панафідіна О. П. Історія філософії в термінах: термінологічний словник. – Кривий Ріг: Криворізький педагогічний інститут ДВНЗ «Криворізький національний університет», 2013. 175 с. URL: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/0564/1645/1/%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf>

Ідеалізм (від гр. ідея – ідея, образ) – один із головних онтологічних напрямків у філософії (поряд з матеріалізмом), представники якого стверджують, що першоосною світу є духовний початок (ідея, розум, мислення, свідомість, Бог тощо), а усі прояви матеріального буття є вторинними. Розглядають суб'єктивний І. (першоджерелом світу є свідомість суб'єкта: Дж. Берклі) і об'єктивний І. (першоджерелом світу є ідеальна субстанція, що не залежить від людської свідомості: релігійні філософи, Платон, Г. Гегель).

Ідея (ейдос) – основне поняття філософського вчення Платона, у якому йдеться про існування безтілесних І., що ототожнюються з буттям, якому Платон протиставляв небуття, що ототожнювалось з матерією та простором. Чуттєвий світ за Платоном є породженням І. та матерії, займає середнє положення між ними. І. є вічними, незмінними, вони не виникають і не гинуть, не залежать від простору та часу. З гносеологічної точки зору І. виступають як родові поняття.

Аксіологія (від гр. аксія – цінність і логос – слово, вчення) – розділ філософії, у якому досліджуються цінності, їх походження та роль у житті людини і суспільства. У відношенні «людина – світ» А. вивчає оціночне ставлення людини до світу.

Апологетика (від грец. апологія – захист, виправдання) – сукупність ідей ранньохристиянських мислителів (II–III ст.), які в літературній формі захищали християнське віровчення від звинувачень нехристиян шляхом демонстрації його переваг перед античною філософією та перед іудаїзмом. Юстин Філософ (Мученик), Татіан Сірієць, Марціан Арістид, Афіногор (Атеногор) Афіньський, Квінт Тертуліан та ін. зверталися до римських імператорів і усіх освічених людей, доводячи, що саме в християнстві міститься істинна мудрість, що поза ним неможлива повноцінна моральність, що ця релігія корисна для суспільства. Діяльність апологетів сприяла становленню християнської теології.

Астіка і настіка – назви філософських шкіл Індії, що відображують їх розділення на ортодоксальні та неортодоксальні. Астікадаршана – назва шкіл, які визнають авторитет Вед і, принаймні формально, спираються на них:

Житомирська політехніка	МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА» Система управління якістю відповідає ДСТУ ISO 9001:2015	Ф-21.11- 05.01/275.03.1/М/ОК.4- 2021
	Екземпляр № 1	Арк. __ / 19

міманса, веданта, санкх'я, йога, ньяя, вайшешика. Настіка – загальна назва неортодоксальних шкіл, що не визнавали авторитет Вед: чарвака, адживіка, джайнізм, буддизм. Часто розділення «астіка-настіка» вживається аналогічно до опозиції «теїст-атеїст».

Атомізм – вчення про дискретну природу матерії, її будову з найменших неподільних частинок – атомів (від грец. атом – неподільний). Згідно вчення Левкіппа та Демокрита, атоми не володіють якостями, відрізняються один від одного лише формою, величиною та положенням у просторі, знаходяться у порожнечі та безперервно рухаються за напередвизначеними траєкторіями (див.: детермінізм). Фактично, атоми, за Демокритом, – це розмножене буття у розуміння Парменіда: вічне, цілісне, незмінне. Якісно відмінним було припущення про множинність буття (атомів) та наявність небуття (порожнечі), що з необхідністю випливала з умови руху атомів. Античний А. носив умоглядний характер, проте його ідеї мали значний вплив на розвиток не лише філософії, але й сучасної науки, оскільки на атомістичних засадах формувався науковий світогляд майже до початку ХХ ст.

Веди – пам'ятка давньоіндійської культури, сукупність текстів, що створювалися з II тис. по VI ст. до н. е. і згодом лягли в основу давньоіндійської філософії. У Ведах розглядаються ідеї: різноманітності всього суцього і єдиної його основи – Атмана і Брахмана; морального світопорядку і обов'язку людини (дхарми); закону наслідків усіх дій – карми; кругообігу народжень – сансари; звільнення (мокша) від залежності від світу, дії закону карми і вічного народження; кінцевої мети життя людини як возз'єднання з абсолютним духовним началом (Брахманом).

Гносеологія (від гр. гносис – знання, пізнання і логос – слово, вчення) – розділ філософії, у якому досліджується процес пізнання, його структура, джерела і форми, умови можливості істинного знання і його межі. У відношенні «людина-світ» Г. вивчає пізнавальне ставлення людини до світу.

Даосизм – китайська релігійно-філософська система, засновником якої вважається Лао-цзи (приблизно з V ст. до н. е.). Д. спочатку виникає як філософська школа і тільки пізніше, у I-II ст. н. е. перетворюється на релігію. Даоси вважають, що у світі немає нічого постійного, все змінюється і переходить у свою протилежність. Основна ідея Д. – слідування всезагальним законам, природне життя. Д. передбачає однакове прийняття добра і недобра у якості блага, проповідує простоту і малість інтересів, ідеалом чого є новонароджена дитина. Суспільним ідеалом Д. виступає невелика держава, яка ні з ким не воює, управляється мудрецем, який керує нею згідно принципу недіяння.

Деїзм – релігійно-філософське вчення, що визнає існування Бога в якості безособової першопричини світу. Згідно Д. світ після створення розвивається за власними законами. Представники Д. –Р. Декарт, Ф. Вольтер, Ж.-Ж. Руссо, Дж. Локк, І. Ньютон та ін.

Детермінізм – вчення про те, що все у світі має свою причину, а отже,

Житомирська політехніка	МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА» Система управління якістю відповідає ДСТУ ISO 9001:2015	Ф-21.11- 05.01/275.03.1/М/ОК.4- 2021
	Екземпляр № 1	Арк. __ / 20

жодна річ не виникає «з нічого» і без причини. Найбільш послідовно Д. розвинений античним атомістом Демокритом, який вважав, що випадкових подій і явищ взагалі немає (випадок – результат незнання справжньої причини). У той же час він вважав, що світ у цілому не має причини, адже тоді необхідно було б визнати наявність «першої причини» і, як наслідок, скінченність і створеність світу, що суперечить атомістичному вченню. Д. необхідно відрізнити від фаталізму як вчення, що заперечує людську свободу і поширює ідею необхідності на пояснення людської діяльності. Саме в цьому пункті розійшлися Демокрит, який ототожнював причинність з необхідністю, та Епікур, який визнавав Д., але заперечував фаталізм. Також Епікур започаткував імовірнісний Д. та індетермінізм. Д. – один із головних принципів науки сучасного типу.

Джайнізм – релігійно-філософська школа Індії, заснована Махавірою у VI ст. до н. е. Шлях звільнення з круговерті сансари Д. вбачає у суворій аскезі. Джайни критично ставляться до поклоніння богам і відводять їм незначну роль, натомість стверджують, що світом рухає вічний закон. Згідно Д., вічне існування світу ділиться на нескінченне число циклів, кожен з яких проходить періоди піднесення та занепаду. Світ функціонує внаслідок взаємодії джив (живого) і п'яти видів неживого: простору, умов руху і спокою (дхарма і адхарма), матерії і часу. Кількість вічних і нестворених джив нескінченна, вони взаємодіють з кармічною матерією і народжуються у вигляді істот, потрапляючи в колообіг сансари. Джива може досягти мокші і, тим самим, звільнитися від пуг матеріального світу. Д. протистоїть детермінізму і фаталізму, його послідовники розробляли систему категорій для аналізу світобудови та вчення про контекстність істини, активно розвивали логіку та теорію пізнання, їх роботи присвячені космології та натурфілософії, а також природі та типології знання. З позицій «серединного шляху» критикують крайні гносеологічні системи, диференціюють безпосередні та опосередковані способи пізнання світу.

Дуалізм (від лат. дуаліс – подвійний) – онтологічне вчення, що на противагу монізму вважає матеріальну та духовну субстанцію рівноправними початками. Представником Д. в філософії Нового часу є Декарт.

Емпіризм (від грец. емпірія – досвід) – напрям в теорії пізнання, що визнає чуттєвий досвід єдиним джерелом знань і стверджує, що все знання обґрунтовується у досвіді та за допомогою досвіду. Ідеалістичний Е. (Дж. Берклі, Д.Юм, Е. Мах, Р. Авенаріус) обмежує досвід сукупністю відчуттів або уявлень, заперечуючи, що в основі пізнання знаходиться об'єктивний світ. Матеріалістичний Е. (Ф. Бекон, Т. Гоббс, Дж. Локк, французький матеріалізм XVIII ст.) вважає, що джерелом чуттєвого досвіду є об'єктивно існуючий зовнішній світ.

Епікуреїзм – матеріалістичний напрям у давньогрецькій і давньоримській філософії, названий від імені його засновника Епікура, який розумів філософію як діяльність, що за допомогою роздумів і досліджень

Житомирська політехніка	МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА» Система управління якістю відповідає ДСТУ ISO 9001:2015	Ф-21.11- 05.01/275.03.1/М/ОК.4- 2021
	Екземпляр № 1	Арк __ / 21

дозволяє досягти щасливого і безтурботного життя. Філософія Епікура складається з трьох частин: (1) етики, яка містить вчення про щастя і шляхи його досягнення; (2) фізики, яка дозволяє знайти природні початки світу і тому звільняє душу від гнітючого страху, від віри в божественні сили, в безсмертя душі, в тяжіння над людиною року; (3) каноніки – знання критерію істини і правил її пізнання. Епікур продовжує розвивати атомістичне вчення Демокріта, але, на відміну від останнього, визнає можливість відхилення атома від напередзаданої траєкторії, визнаючи ідею свободи. Найбільш видатними учнями Епікура були: Метродор з Лампсака, який підкреслював, що джерелом всіх благ є тілесні насолоди, Ермарх з Мітілени, який наполягав на тому, що доцільність лежить в основі всіх законів. В кінці II ст. до н. е. з'являються послідовники Епікура серед римлян, найвидатнішим з яких був Лукрецій.

Кініки (від грец. к'іно – собака) – представники давньогрецької філософської (сократичної) школи VI ст. до н. е. Засновником вважається Антісфен Афінський, який стверджував, що краще життя полягає у позбавленні від зайвих умовностей і потреб. Для досягнення блага потрібно жити як живе собака: бути вірним і хоробрим, вміти відстояти свій спосіб життя, нехтувати зайвим. Найбільш відомий представник – Діоген із Сінопу, який за легендою жив у бочці. Основою щастя та добродетності К. вважали нехтування загальними нормами, відмову від багатства, слави, всіх чуттєвих задоволень, досягнення незалежності й внутрішньої свободи особистості.

Конфуціанство – китайське морально-філософське вчення, започатковане Конфуцієм і розвинене його учнями. В центрі вчення знаходиться взаємодія людської природи (людяності) та суспільних приписів (ритуалу); увага конфуціанців зосереджена на дослідженні природи людини, сім'ї, суспільної моралі та управління державою. Доля людини, суспільні правила і моральні приписи встановлені Небом. Смысл людського існування Конфуцій вбачав у встановленні Дао як вищої форми суспільного порядку. Конфуцій виступав за чіткий ієрархічний розподіл обов'язків між членами суспільства на зразок сімейних стосунків, підпорядкованих за старшинством: можновладець має бути можновладцем, батько – батьком, син – сином (виправлення імен). Імператор є батьком всієї держави, а піддані – його вірними дітьми. Державна влада має користуватися довірою народу, правителі мають особистим прикладом повчати народ своєї країни. Основу виховання складає слідування церемоніям, які є зовнішнім проявом обов'язку.

Космоцентризм (від грец. космос – всесвіт, лат. центрум – центр) – головний принцип античної філософії, який проголошує всесвіт цілісною гармонійно організованою і впорядкованою системою – космосом, на противагу невпорядкованому хаосу. Людина позиціонується лише як один з елементів космосу, що займає у структурі буття чітко визначене, але не визначальне місце.

Житомирська політехніка	МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА» Система управління якістю відповідає ДСТУ ISO 9001:2015	Ф-21.11- 05.01/275.03.1/М/ОК.4- 2021
	Екземпляр № 1	Арк. __ / 22

Логос (від грец. логос – слово, думка, розум, закон) – одне з основних понять давньогрецької філософії, що позначає всезагальний закон буття, світовий розум, раціональну основу світу, його порядок та гармонію.

Мілетська школа (мілетці) – найдавніша матеріалістична школа в Греції (VI–V ст. до н. е.), що знаходилась у місті Мілет (півострів Мала Азія) – крупному торговельному та культурному центрі. Представники М.ш. – Фалес, Анаксимандр, Анаксимен та ін. вважали основою всіх речей та явищ деяку цілісність, дещо тілесне, особливе. Зокрема, Фалес вважав такою першоречовиною воду, Анаксимандр – апейрон, Анаксимен – повітря. Філософи М.ш. були стихійними діалектиками; їм належать наукові відкриття у галузі математики, географії, астрономії.

Матеріалізм (від лат. матеріаліс – речовинний) – один із головних онтологічних напрямків у філософії (поряд з ідеалізмом), представники якого вважають, що першоосною світу є матеріальний початок, до якого зводяться усі інші прояви буття. М. можна розділяти на механістичний (зводить усі форми руху матерії до механічного: французькі матеріалісти XVIII ст.) та діалектичний (стверджує здатність матерії до саморуху, джерелом якого виступає боротьба протилежностей: К. Маркс, Ф. Енгельс).

Неоплатнізм – найпотужніша антична філософська школа елліністично-римського періоду, заснована у III ст. н. е. Плотіном. На основі синтезу філософських ідей Платона, деяких інших грецьких філософів-ідеалістів та східних релігійно-містичних вчень, поширених в Римській імперії, Плотін розробляє вчення про Єдине та ієрархічну будову буття як результат процесу еманациї. Філософські ідеї неоплатоніків вплинули на формування християнської догматики.

Номіналізм (від лат. номен – ім'я) – напрямок схоластичної філософії, представники якого у вирішенні проблеми універсалій стверджували, що реально існують лише одиничні речі, а універсалії представляють собою лише імена (назви) цих речей, тобто не володіють самостійним онтологічним статусом. Номіналізм існував у двох формах: (1) крайній номіналізм – заперечення самостійного існування загального і тлумачення понять як слів, що називають речі (Іоанн Росцелін вважав, що універсалії – «звуки голосу», які не мають нічого спільного з самими речами); (2) концептуалізм (від лат. концептус – думка, поняття) (поміrkований номіналізм) – підхід, згідно якого загальні поняття хоча й не існують самостійно, але присутні в одиничних речах як похідні від розуму людини (П'єр Абеляр)

Онтологія (від гр. онтос – суще; те, що існує, і логос – слово, вчення) – розділ філософії, у якому вивчається буття, його першооснови, форми сущого і зміни у ньому. У відношенні «людинасвіт» О. вивчає світ в цілому як сукупність того, що оточує людину, а також саму людину, як специфічну форму буття.

Пізнання – активний процес отримання суб'єктом знання про об'єкт. У філософії є предметом дослідження гносеології (епістемології).

Житомирська політехніка	МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА» Система управління якістю відповідає ДСТУ ISO 9001:2015	Ф-21.11- 05.01/275.03.1/М/ОК.4- 2021
	Екземпляр № 1	Арк __ / 23

Піфагорійська школа (піфагорійці) – досократична філософська школа в античній філософії VI–V ст. до н. е., представники якої абсолютизували числа, вважаючи їх першоосновою світу та сутністю речей. Піфагорійське вчення про число вважається передтечою об'єктивного ідеалізму. Погляди Піфагора були тісно пов'язані з містикою, про що свідчать, наприклад, уявлення піфагорійців про посмертне переселення душі.

Пантеїзм (від грец. пан – все і теос – Бог) – релігійно-філософське вчення, що максимально зближує поняття «Бог» і «природа» з тенденцією до їхнього ототожнення. П. існує у двох формах: (1) натуралістичний П. (стоїки, Бруно, частково Спіноза) одухотворює природу, наділяючи її божественними властивостями, і ніби розчиняє Бога у природі; (2) містичний П. (Екхарт, Кузанський, Бьоме) розчиняє природу в Богові.

Патристика (від лат. патер – батько) – перший етап у розвитку середньовічної філософії (II–VIII ст.), який характеризується діяльністю апологетів і Отців церкви. У період П. здійснюється перехід від перших спроб захистити християнський спосіб життя та віровчення в часи Римської імперії (II–III ст.) (див.: Апологетика) до раціонального осмислення та систематизування основних положень християнства. Зусиллями Ієроніма, Орігена, Аврелія Августина, Діонісія Ареопагіта та ін. відбувається становлення теології (богослов'я). Завдяки зверненню до філософії Платона (паралельно з зародженням середньовічної філософії існує ще антична філософія еліністично-римського періоду, в рамках якого найбільш впливовим був неоплатонізм) середньовічні мислителі періоду П. здійснили раціоналізацію основних положень християнства. П. по суті представляє собою особливий тип філософствування, що спирається на безумовний авторитет Священного Писання. Традиційно П. розподіляють на східну (переважає метафізична проблематика через близькість до грецької культури) і західну (переважає соціальна й етична проблематика)

Реалізм (від лат. реаліс – дійсний, або від лат. рес – річ) – напрямок схоластичної філософії, представники якого у вирішенні проблеми універсалій стверджували, що реально і незалежно від свідомості існують не окремі одиничні речі, а загальні поняття, тобто універсалії, що визначають сутність цих речей. Р. існував у двох формах: (1) крайній Р., який проголошував універсалії об'єктивно існуючими духовними сутностями, що не залежать від одиничних речей (Ансельм Кентерберійський); (2) поміркований Р., представники якого вважали, що універсалії реально існують, але в одиничних речах (Фома Аквінський). Якщо крайні реалісти розвивали платонівське розуміння ідей як об'єктивно існуючого загального, то помірковані – ідею Аристотеля про те, що загальне є формою одини.

Релятивізм (від лат. релатівус – відносний) – (1) Один із головних принципів філософії софістів, який проголошує відносність всього, відсутність будь-чого абсолютного, оскільки, за Протагором, мірилом всіх речей виступає конкретна людина. У вченні софістів розрізняють

Житомирська політехніка	МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА» Система управління якістю відповідає ДСТУ ISO 9001:2015	Ф-21.11- 05.01/275.03.1/М/ОК.4- 2021
	Екземпляр № 1	Арк __ / 24

гносеологічний Р. («істина у кожного своя»), етичний, правовий, релігійний Р.. Проти усіх різновидів Р. виступив Сократ, який вважав, що абсолютне існує у форму родового поняття. (2) Філософське вчення про відносність, умовність та суб'єктивність людського пізнання.

Світогляд – система найзагальніших знань, цінностей, переконань та практичних настанов, які визначають ставлення людини до світу і її місце у ньому. У центрі С. знаходиться відношення «людина-світ» (виділяють пізнавальне, оціночне і практично-перетворювальне ставлення людини до світу). Теоретичною основою С. виступає філософія. Компонентами С. є знання, цінності і практичні настанови. Рівнями С. виступають: світовідчуття, що передбачає ставлення до світу в емоційно-психологічній формі; світосприйняття – ставлення до світу в наочно-образній формі; світорозуміння – ставлення до світу в понятійно-категоріальній формі.

Скептицизм (від грец. скептікос – той, що досліджує, критикує) – (1) антична філософська школа еліністично-римського періоду, що виникає в IV ст. до н.е. як реакція на попередні філософські системи, які за допомогою умоглядних міркувань намагались пояснити чуттєвий світ, нерідко вступаючи при цьому в суперечності між собою. Своєї вершини С. досяг у вченнях Піррона, Енесідема, Секста Емпірика та ін. Скептики вказували на відносність людського пізнання, неможливість формального обґрунтування знання, залежність пізнання від різних умов (обставини життя, стан органів чуття, вплив традицій і звичок тощо – див. тропи). Античні скептики проповідували утримання від суджень (епохе) задля досягнення душевного спокою (атараксії) і щастя. (2) філософська концепція, що піддає сумніву можливість пізнання об'єктивної дійсності.

Соціальна філософія (від лат. соціаліс – суспільний) – розділ філософії, у якому вивчається суспільство як складна система, що видозмінюється у часі, а також механізм функціонування суспільства у структурі суцього. Поряд з С.ф. філософія історії розглядає суспільство як процес.

Стоїцизм – школа давньогрецької філософії еліністично-римського періоду, заснована Зеноном із Кітіона приблизно у 300 р. до н. е. На думку стоїків, філософія – це вчення про те, як треба жити. Щастя стоїки вбачали у свободі від пристрастей, в душевному спокої (апатія). В житті, на їхню думку, все визначається долею (фаталізм). Того, хто з цим погоджується, доля веде за собою, а того, хто чинить опір, – спрямовує насильно. В розумінні природи стоїки були матеріалістами та номіналістами.

Схоластика (від лат. схола – школа) – (1) Другий етап у розвитку середньовічної філософії (IX–XIV ст.), в рамках якого відбувається поєднання християнського (католицького) богослов'я і силогістики Аристотеля. Остання використовується для раціонального обґрунтування і доведення істинності основних положень християнського віровчення, оскільки представляє собою систему умовиводів, в яких з двох посилок дедуктивним шляхом виводиться висновок. Її представники – схоласти (Ансельм Кентерберійський, Фома

Житомирська політехніка	МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА» Система управління якістю відповідає ДСТУ ISO 9001:2015	Ф-21.11- 05.01/275.03.1/М/ОК.4- 2021
	Екземпляр № 1	Арк __ / 25

Аквінський, Альберт Великий, Вільям Оккам, Дунс Скот та ін.) – в ході логічних доведень спирались не стільки на текст Священного Писання, скільки на праці Отців Церкви (звідки брали положення, що підлягають обґрунтуванню) та логічні праці Аристотеля («Органон»). (2) філософський метод, заснований на силогістиці Аристотеля, який використовувався середньовічними мислителями для логічного доведення істин віри. С. – основний спосіб середньовічного філософствування, що зосереджувався на доведенні істинності біблійних положень, але не орієнтував на досвідний шлях отримання нового знання про світ, за що став предметом гострої критики з боку філософів Нового часу.

Філософська антропологія (від гр. антропос – людина і логос – слово, вчення) – розділ філософії, у якому досліджуються проблеми природи та сутності людини, її походження, сенсу життя тощо.